

Rózsa T. Endre

Matisse, Picasso, Duchamp

Henri Matisse: A gondolatok színe

Szépművészeti Múzeum,
2022. VI. 30. – XI. 1.

Pablo PICASSO:
Korsó, tál és citrom,
1907, olaj, fa, 63,5×49,5 cm
© Succession Picasso /
HUNGART 2022
→

Henri MATISSE:
Sárga és kék enteriőr,
1946, olaj, vászon, 116×81 cm
Centre Pompidou, Musée national
d'art moderne, Párizs
© Succession H. Matisse /
HUNGART 2022
↓

1907 őszén Henri Matisse és a nála tizenegy évvel fiatalabb Pablo Picasso képet cseréltek egymással. Picasso egy frissen festett Matisse-képet választott. A modell Marguerite, három gyermeke közül a legidősebb. A kép két cím alatt ismert. Az egyik *Kislány fekete bársonyszalaggal*. A másik még szűkszavúbb: *Marguerite*. Matisse szintén egy új mű mellett döntött, Picasso csendéletének címe *Korsó, tál és citrom*. A két festőt Gertrude Stein hozta össze egymással még az előző évben, aki a kép-cseréről azt írta, hogy mindketten a lehető legrondább képet választották a másiktól. Rivalizáló ellenségességből. A híresztelés szerint Picasso annyira utálta a Matisse-képet, hogy dartsnyilakkal dobálta meg a barátaival.

Ez baklövés, de nem az első. A páratlan Stein-gyűjtemény karakterét inkább a szülők, Michael és Sarah Stein hozzáértő választásai adták meg. Picasso és Matisse rivalizálását a kölcsönös tisztelet kísérte. Matisse a franciák nagy művésze, Picasso pedig a spanyoloké – a nemzeti örökség felvállalását nagyra becsülték egymásban – és választásaink határozzák meg az identitásunkat, ahogyan azt Jean-Paul Sartre feltételezi. Jóval többet jelent ez, mint a pusztán tematikai hagyományok használatát. Az odaliszkok és a bikák mögött egy látásmód, egy sajátos világszemlélet húzódik meg. Amikor Matisse meghalt, Picasso erre célzott ironikusan: örökölni hagyta rám az odaliszkokat. Magyarországon többnyire Raoul Dufy, Kees van Dongen vagy Vaszary János laza és könnyed ecsetvonású képeit tekintik „franciásnak”. Ez felületes ostobaság, a francia vizuális szemlélet jóval mélyebb.

A *Marguerite*-festmény előzményének azt a Diego Velázquez-portrét kell tekinteni, amit a nyakán bársonyszalagot viselő, hatéves Margarita infánsnőről festett. Picasso is, Matisse is a Louvre spanyol gyűjteményéből ismerte a képet. A boldogtalan életű Margarita infánsnő mint I. Lipót felesége később magyar királyné lett, de nem ez a lényeg. Matisse festményén is fekete bársonyszalag van a lánya nyakán; a hatéves Marguerite-on életmentő gégemetszést végeztek, a szalag az operáció nyomát

takarja. Bár a képet nem szignálta, de Simon Abrahams amerikai művészettörténész felismerte, hogy Matisse a kompozícióba belekódolta a monogramját. A Picasso-hagyatékból a mű a párizsi Picasso Múzeum gyűjteményébe került, természetesen sértetlenül. A többi aljas pletyka.

Matisse választását, a *Korsó, tál és citromot* az időben festette Picasso, amikor az *Avignoni kisasszonyokat*, de a szignó nélkül igen nehéz lenne felismerni az alkotót. Szükszavú a szó összes értelmében. Tömör és kemény szerkezet, kevés szín, egyszerű kompozíció. Picasso néha

hajlamos a locsogásra. De itt nem. (Tihanyi Lajos kancsós, citromos csendélete távolabbi rokona ennek a képnek. Két évvel később festette, mint Picasso a magáét, eredetileg Wolfner József gyűjteményében volt, nemrég 150 milliót adtak érte a Kieselbach Galéria árverésén.) Matisse nagyon tisztelte a megszerkesztett kompozíciót. Emiatt vette meg Paul Cézanne képét, a *Három fürdőző nőt* Ambroise Vollard-tól. „Morális tartást adott nekem ez a kép” – írta Matisse. A budapesti Cézanne-kiállítás katalógusában Jayne Warman hívta fel a figyelmet arra, hogy Matisse nőalakjai időnként Cézanne fürdőzőire hivatkoznak. Szoborai is, nem csak a festményekben.

Matisse 1898-ban vette feleségül a 28 éves Amélie Parayre tanítónőt, aki a modellje lett. 1905-ben festette róla a budapesti katalógusban is reprodukált képet. Az eredeti címe *La raie verte*, amelynek magyar fordítása, *A zöld sáv* enyhén pontatlan. A raie szó alapjelentése sugár (lásd rayonner, azaz sugárzik), és az eltérés nem lényegtelen. A kompozíció meghatározó eleme a homlok-tól az állcsúcsig húzódó zöld színcsík függőleges zónája, amelynek éppen a kisugárzása osztja ketté a női arcot egy hideg és egy meleg oldalra. A mű Koppenhágában, a Dán Nemzeti Galériában van, akárcsak a *Fényűzés I.* (Le luxe I.), amelynek a második változata, a *Fényűzés II.* (Le Luxe II.), a budapesti kiállítás egyik igencsak kiemelkedő darabja. Matisse számára 1905 az áttörés éve volt. Ekkor festette a *Nő kalapban* című képét is, a sokat reprodukált mű modellje ismét a felesége. Matisse rövid „fauve” periódusának alkotásait újabban friss elemzések korszerűsítik. Ez magyar szempontból különösen fontos

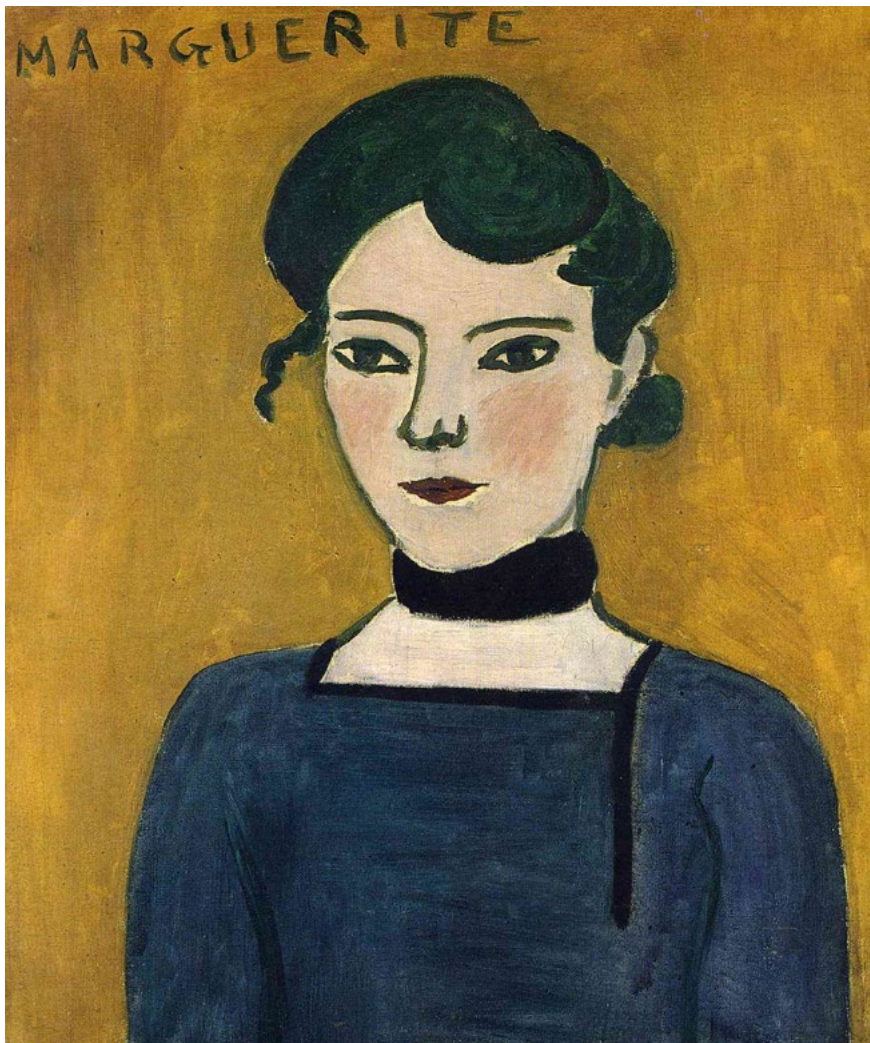
a „Magyar Vadak” (utólagos) kategóriájának kialakítása miatt. A japán Gaku Kondo, aki Párizsban doktorált, új szempontok szerint aktualizálta az értelmezés menetét. Henri Matisse festészetével kapcsolatban felvetette a szuperpozíció és a juxtapozíció kérdéseit (az 1913-1916 közti időszakot illetően), és tanulmányaiban többnyire filozófiai (és genetikai!) fogalmak felől közelít Matisse-hoz. Nagy nyereség, hogy a budapesti kiállítás katalógusába Gaku Kondo egyik mérvadó tanulmánya is belekerült.

Matisse alkotói módszerét elsőként Guillaume Apollinaire a racionalizmus irányából értelmezte és hozta kapcsolatba Descartes filozófiájával. Ez a közelítés hamarosan elterjedt. Apollinaire olyan művésznek nevezte Matisse-t, akiben a legértékesebb francia hagyományok, az egyszerűség ereje és az érthetőség nyugalma egyesül, így találja meg az egyensúlyt észszerű művészetében. Matisse maga is a szigorú és logikus szerkezet felépítésével jellemezte saját munkamódszerét. Roger Fry ezt írta Matisse-ről 1912-ben: „kivételesen precíz és módszeres művész, akinek az intelligenciája párhuzamosan működik az érzékeivel, ezért a munka minden egyes pontján világos számára, hogy mi a következő feladat, és egyértelmű, tudatos lépésekkel halad meghatározott célja felé.”¹¹

1913-ban nyílt meg New Yorkban a legendás Armory Show. A modern művészet első nagy kiállítását az Amerikai Festők és Szobrászok Szövetsége szervezte meg. Az összegyűlt hatalmas anyag, közel 1300 műtárgy, négy hónapot töltött az Egyesült Államokban, New York után Chicagóba, majd Bostonba utazott tovább. Az amerikai művészeket megdöbbentette az európai művészet ereje.

Henri MATISSE:
Csendélet magnóliával,
1941, olaj, vászon,
74×101 cm
Centre Pompidou,
Musée national
d'art moderne, Párizs
© Succession H. Matisse /
HUNGART 2022
↓

↑
 Henri MATISSE:
Marguerite, 1906, olaj,
 vászon, 65x54 cm
 Musée Picasso, Párizs
 © Succession H. Matisse /
 HUNGART 2022

Az anyag elsöprő többségét francia művészek alkotásai tették ki. Ingres, Delacroix, Monet, Cezanne, Brâncuși, Van Gogh, Gauguin és a tisztelet jeléül Henri Matisse saját szekciót kapott. Természetesen Picassót is meghívták, de kevesebb művet állíthatott ki, és a szervezés során tett javaslatait nem vették figyelembe. Az Armory Show-val kezdődött Matisse amerikai diadalútja; stílusa, munkamódszere és érzékenysége nagy hatást tett a tengerentúli művészekre. A kiállítás kis botrányát a kubisták váltották ki, a nagyot Marcel Duchamp *Lépcsőn lemenő aktja*. Az ellenséges hangok nem ártottak, sőt fokozták a vásárlási kedvet, Duchamp aktját is azonnal megvásárolták.

Az európai művészet nagy közvetítője Matisse legfiatalabb gyermeke, Pierre Matisse lett. Már Párizsban munkatárs volt egy jónevű galériában, ott kezdte elsajátítani a műkereskedelmi gyakorlatot. Hamarosan átköltözött az Egyesült Államokba, majd 1931-ben New Yorkban megnyitotta saját galériáját, és rövid idő alatt a modern művészet befolyásos helyszínévé tette. A legnagyobb művészeket képviselte, főként franciákat. Az amerikai műkereskedők szövetsége hamarosan aelnökének választotta, és a francia kultúra nem hivatalos nagykövetének tekintették. Néhány nagy név: Chagall, Giacometti, Miro, Zao Wou-ki, Dubuffet s természetesen az apja, Henri Matisse. Hantai is a Pierre Matisse Gallery révén vált világhírűvé. Pierre a haláláig, 1989-ig irányította a galéria munkáját, Alexina Sattler volt az első felesége, három gyerekük született,

akikről Henri Matisse számtalan rajzot készített. A pár 1949-ben elvált, és Alexina Sattler Marcel Duchamp-hoz ment feleségül. Az első házasságból született Jacqueline Matisse így lett az 50-es évek végétől Duchamp segítője, munkatársa. Később a Jacqueline Matisse a Monnier nevet vette fel a férje után. Maga is vizuális művészé vált, de emellett részt vett az Archives Matisse és a Centre Pompidou munkájában. A Budapestre érkezett anyag a keze nyomát viseli.

A kiterjedt Matisse-családban szinte mindenki szokatlan életet élt. Henri Matisse legidősebb gyermeke, Marguerite Matisse, akiről a Picassóhoz került kislányportré készült, egy jelentős francia művészettörténészhez és filozófushoz, Georges Duthuit-hez ment feleségül, aki egyebek mellett Matisse-ről is mértékadó cikkeket és könyveket írt. Marguerite Matisse-Duthuit a német megszállás idején a francia ellenállás futára volt, de elfogták, a Gestapo megkínózta, és a ravensbrücki koncentrációs táborba indította más ellenállókkal együtt marhavagonban. A deportáló vonatot azonban a szövetséges légierő megtámadta, a bombázás utáni káoszban Marguerite Matisse-nak sikerült megszökni, és épségben eljutnia apjához Dél-Franciaországba. Lánya megmenekülését Matisse isteni csodának nevezte.

A toloszékhez kötött Matisse-t Nizzában és Venecé-ban gyakran meglátogatta Pablo Picasso. Az élettársa, Françoise Gilot írt arról, hogy a háború után az egyik alkalommal amerikai képzőművészek kiállítási katalógusait nézegették, Robert Motherwell és Jackson Pollock műveinek reprodukcióit. „Ezek belőlünk táplálkoznak” – mondta Matisse.² Végül megállapodtak abban, hogy ez végső soron rendjén való, hiszen ők is megnyitották a szívüket Manet és Cezanne művészete előtt. Motherwell mindig tisztelettel vállalta, hogy a legtöbbet abból tanult, ahogyan Matisse a színeket és a formákat látta. Az 1967-ben megkezdett *Open* című, hosszú sorozatát gyakorlatilag minden kritikusa Matisse művészetével hozta összefüggésbe, különösen kiemelve a *Notre-Dame látképét*, amit 1914 tavaszán festett Matisse, és amit jelenleg a MOMA gyűjteményében őriznek. A kéttornyú templom tömbjét szinte a felismerhetetlenségig leegyszerűsítette, a kép felszínét túlnyomó részben kékre festette, a figurális nyomat csak néhány egyenesen húzott fekete vonal őrzi.

Matisse időszerűségéről írt tanulmányában Fehér Dávid az *Üvegajtó Collioure*-ban kapcsán – amit ugyanabban az évben festett, mint a *Notre Dame látképét* – Matisse-től induló szekvenciába illőnek nevezi az amerikai művészet több képviselője, Richard Diebenkorn, Sean Scully és Mark Rothko geometrikus absztrakción alapuló szemléletét. A sor azonban könnyen tovább tágítható, különösen a Color-Field Painting, a színmező festészet irányába. Néhány művész ebből a körből, szinte tetszőlegesen: Barnett Newman, Kenneth Noland, Morris Louis vagy Helen Frankenthaler. Nem szeretném azonban parttalaná tenni a Matisse művészetének hatásáról való gondolkodást, inkább azt kívánom kiemelni, hogy az amerikai képzőművészet belső önfejlődése kiváló támasztékot talált Matisse művészetében, s különösen azokban a művekben, ahol a francia mester a homogenitás irányába ható színfelületekre építette fel kompozícióit.

A megjelenést a B. Braun támogatta.

1 *Second Post-Impressionist Exhibition*, Grafton Galleries, London, 1912. A kiállítás kurátora Roger Fry volt, a kiállítás katalógusában megjelent tanulmányából idézek (saját fordítás).

2 Henri Matisse *Observations on Painting* (1945) címen megjelent tanulmánya. In *Matisse on Art*. Ed. Jack Flam, Berkeley, University of California Press, 1995.